

حریم خصوصی در مناسبات و روابط اعضای خانواده^۱

سید ابوالقاسم نقیبی^۲

چکیده

محدوده‌ای از عقاید، احساسات، رفتارها و ویژگی‌های هر عضو خانواده که برای دیگر اعضا آشکار نباشد یا علی‌رغم آشکار بودن، از افشای آن راضی نباشد و در مقابل ورود و نظارت دیگر اعضا واکنش نشان دهد، حریم خصوصی تلقی می‌گردد؛ مانند حریم خلوت، حریم اطلاعات، حریم جنسی، حریم ارتباطات و حریم شخصیت. نگارنده در مقاله حاضر، دلایل عقلی، نقلی و فطری را برای اثبات حریم خصوصی در روابط خانوادگی بیان می‌کند و با استناد به آیات، روایات و آرای فقها لزوم رعایت این حریم را بررسی می‌نماید. سپس با اشاره به حمایت‌های نظام حقوقی ایران از حریم خصوصی، ضرورت استخراج الزام‌های قانونی از الزام‌های اخلاقی را پیشنهاد می‌کند و ضمانت اجرای معنوی (چون پاداش دنیوی و اخروی) و ضمانت اجرای مادی (مانند جبران خسارت و حد و تعزیر) را مطرح می‌سازد.

واژگان کلیدی

حریم خصوصی، خانواده، اخلاق، شرع، قانون، تعزیر

پژوهشگاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی
رساله جامع علوم انسانی

۱- تاریخ دریافت مقاله: ۱۳۸۹/۷/۱۴؛ پذیرش مقاله: ۱۳۸۹/۱۰/۱۸

۲- دکتری فقه و حقوق خصوصی؛ دانشیار مدرسه عالی شهید مطهری؛ معاون پژوهشی دانشگاه شهید مطهری

مقدمه

خانواده مهمترین نهاد اجتماعی است که تمایل جنسی زن و مرد و روابط عاطفی پدر و مادر به فرزندان زمینه شکل‌گیری آن را فراهم آورده است (کاتوزیان، ۱۳۶۱، ج ۱، ص ۴). بنابراین زوجیت و قرابت، عناصر اصلی سازنده خانواده به شمار می‌آیند. عواطف عمیق و همبستگی روحی حاکم بین اعضا، خانواده را به صورت نهاد ممتازی جلوه‌گر می‌سازد و این ذهنیت را در انسان پدید می‌آورد که شاید هیچ‌گونه حریمی برای ورود هر یک از اعضا در امور دیگر اعضا وجود نداشته باشد؛ ولی با امعان نظر در قواعد اخلاقی و حقوقی حاکم بر مناسبات خانوادگی در می‌یابیم که استحکام و بقای مناسبات عاطفی و اجتماعی منوط به کاربست همین قواعدی است که علاوه بر تأکید عناصر مشترک در تحکیم خانواده به نحوی حریم خصوصی را مورد شناسایی قرار داده است. حریم خصوصی در مناسبات اعضای خانواده امری است که شناخت دقیق ماهیت و قلمرو و مصادیق آن نیازمند پژوهش است.

لذا سؤالات اساسی و مهمی در این زمینه مطرح می‌شود. اهم این سؤالات عبارت است از: مراد از حریم خصوصی در مناسبات خانوادگی چیست؟ مصادیق آن کدامند؟ مبانی و ادله آن چیست؟ و تجاوز به حریم خصوصی چه مسؤولیت-هایی را به همراه دارد؟ و در پاسخ به سؤالات فوق، این نوشتار ضمن ارائه تعریف و مصادیق حریم خصوصی در مناسبات و روابط خانوادگی، مبانی اخلاقی و فقهی آن را مورد بررسی قرار می‌دهد و سپس ضمانت اجرای حریم خصوصی را در مناسبات اعضای خانواده ارائه می‌نماید.

مبحث اول - حریم خصوصی

۱- مفهوم حریم خصوصی: حریم خصوصی، گستره‌ای از عقاید، اعمال، رفتارها، ویژگی‌ها و مختصات هر شخصی است که برای عموم مردم آشکار نیست و وی به افشای آن رضایت ندارد و به ورود و نظارت دیگران

عکس‌العمل نشان می‌دهد. و مراد از حریم خصوصی در مناسبات خانوادگی قلمرو و محدوده‌ای از عقاید، احساسات، اعمال و رفتاری و ویژگی‌ها هر عضو خانواده است که برای برای دیگر اعضا آشکار نبوده یا در صورت آشکار بودن، او رضایت به آن ندارد و نسبت به ورود و نظارت دیگر اعضا واکنش نشان می‌دهد.

۲- مصادیق حریم خصوصی: یکی از مهم‌ترین مسائل در زمینه حریم خصوصی، بحث از مصادیق آن است. نویسندگان حریم خصوصی در شمارش مصادیق آن اتفاق نظر ندارند. برخی نویسندگان مصادیق حریم خصوصی را در چهار عنوان شمارش نموده‌اند: ۱- حریم خصوصی اطلاعاتی. ۲- حریم خصوصی ارتباطی. ۳- حریم خصوصی جسمانی. ۴- حریم خصوصی منازل و اماکن (اصلانی، ۱۳۸۴، ص ۴۴) و بعضی دیگر در شش عنوان معرفی نموده‌اند: ۱- حریم منزل و خلوت افراد. ۲- حریم جسمانی افراد. ۳- حریم خصوصی متقاضیان کار و کارکنان. ۴- حریم خصوصی در فعالیتهای رسانه‌ای. ۵- حریم خصوصی اطلاعات شخصی. ۶- حریم خصوصی ارتباطات خصوصی (انصاری، ۱۳۸۶، ص ۱۵۵). طرح حمایت از حریم خصوصی نیز مصادیق این حق را به شرح ذیل تقسیم بندی نموده است: الف- حریم خصوصی منازل و اماکن خصوصی. ب- حریم خصوصی جسمانی. ج- حریم خصوصی محل کار. د- حریم خصوصی اطلاعات. ه- حریم خصوصی اطلاعات شخصی. و- حریم خصوصی ارتباطات.

مبحث دوم - حریم خصوصی در خانواده

۱- معیار مصداق انگاری حریم خصوصی در مناسبات خانوادگی: مصداق انگاری حریم خصوصی در مناسبات خانوادگی بر اساس معیار یا معیارهایی باید صورت پذیرد. بدون تردید مؤلفه‌های فرهنگی، اجتماعی و مذهبی در شناسایی مصادیق حریم خصوصی در مناسبات خانوادگی بسیار مؤثرند. مع‌الوصف مصداقی از قلمرو زندگی فرد در خانواده می‌تواند حریم خصوصی تلقی شود که یک عضو متعارف خانواده انتظار دارد فارغ از مداخله دیگر اعضا

باشد و دیگر اعضای خانواده نیز در فرایند زندگی مشترک در نهاد خانواده آن را به عنوان یک امر متعارف مورد پذیرش قرار داده باشند.

۲- **مصادیق حریم خصوصی در مناسبات خانوادگی:** اعضای خانواده در مناسبات خانوادگی در برخی امور برای خود حریم خصوصی قائلند که اهم آن به شرح ذیل می باشد:

الف - حریم خلوت: هر یک از اعضای خانواده برای تنظیم احساسات و آرامش فکری و روحی نیاز به مکان و حریم خلوت دارد. اتاق اختصاصی زن و شوهر حریم مکانی آنهاست. اتاق اختصاصی هر یک از فرزندان خانواده حریم خصوصی وی به شمار می آید. پیش‌بینی اتاق اختصاصی به معنای محدود ساختن دسترسی دیگر اعضای خانواده به آن اتاق است که از شناسایی حق خلوت در مناسبات خانوادگی حکایت دارد. حق خلوت تنها به اتاق اختصاصی محقق نمی‌شود؛ بلکه اختصاص بخشی از یک فضای مشترک که معمولاً امور شخصی عضو در آن بخش به انجام می‌رسد، می‌تواند حریم خلوت تلقی گردد.

ب - حریم جسمانی: جسم هر انسانی دارای حرمت است؛ یعنی او تفتیش بدن خود را از ناحیه دیگران بر نمی‌تابد. اعضای خانواده نیز برای برخی از اعضای بدن (عورت) حرمت قائلند و نگاه و واکاوی دیگر اعضای خانواده از آن مواضع را نمی‌پذیرند لذا باید آن را حریم خصوصی جسمانی به شمار آورد.

ج - حریم اطلاعات: مناسبات عمیق اجتماعی و عاطفی بین اعضای خانواده، امکان دسترسی به اطلاعات گوناگون اعضا از یکدیگر را به دست می‌دهد. معالوف اعضای خانواده چه بسا در برابر اطلاع‌یابی دیگر اعضا از برخی اطلاعات مالی یا اطلاعات مربوط به مناسبات با دیگران یا اطلاعات موجود در کامپیوتر شخصی، موبایل و مانند آن واکنش نشان می‌دهند؛ یعنی در حقیقت برای آن حریم خصوصی قائلند.

د - حریم جنسی: نحوه رفتار جنسی بین زوجین از مصادیق حریم خصوصی جنسی در خانواده به شمار می‌آید که دیگر اعضای خانواده باید حرمت فضای

مربوط به مناسبات جنسی زناشویی را نگه داشته از نظاره و ورود به آن اجتناب نمایند.

ه- حریم ارتباطات: انسان موجودی اجتماعی است؛ لذا ارتباط اجتماعی از حقوق مسلم او به شمار می‌آید. ارتباطات پستی، تلفنی، اینترنتی از جمله مصادیق ارتباطات اجتماعی انسان بشمار می‌آیند. برخی ارتباطات اعضای خانواده از ویژگی اختصاصی بودن برخوردار است به نحوی که اطلاع عضو دیگر را بر نمی‌تابند؛ برای نمونه، استراق سمع مکالمات تلفنی را از ناحیه دیگر اعضا، ناپسند و غیرقابل قبول می‌دانند، یعنی برای خود در ارتباطات، حریم خصوصی می‌شناسند.

و- حریم شخصیت: اعضای خانواده در مناسبات خانوادگی معمولاً از خصوصیات شخصیتی، روحیات، عقاید و اسرار همدیگر آگاهی پیدا می‌کنند، آن‌ها افشای اسرار و بازگو کردن ویژگی‌های شخصیتی برای دیگران را لطمه و خسارت به شخصیت خود تلقی می‌کنند؛ لذا ورود دیگر اعضا را در قلمرو شخصیت خود بر نمی‌تابند و آن را مذموم می‌دانند.

مبحث سوم - مبنای حریم خصوصی در مناسبات خانوادگی

هر عضو خانواده از ورود دیگر اعضا در قلمرو خلوت خود ناخشنود بوده، آن را ناپسند تلقی می‌کند. اخلاق، اعضای یک خانواده را به رعایت حریم خصوصی همدیگر فرا می‌خواند. پیوند وثیق و تعامل مؤثر اخلاق و حقوق و اصل تقدم اخلاق بر حقوق در مناسبات خانوادگی ایجاب می‌نماید که اخلاق، مهم‌ترین مبنای حریم خصوصی خانوادگی به شمار آید.

اندیشمندان در زمینه الزام قواعد اخلاقی یکسان نمی‌اندیشند؛ برخی از جامعه‌شناسان، اعتبار و الزام احکام اخلاقی را تنها مبتنی بر آداب و رسوم می‌دانند (دورکیم، ۱۳۶۱، ص ۴۷) و بعضی دو نیروی فشار اجتماعی و گرایش پر جاذبه درونی انسان‌های ممتازی را که از خداوند مدد می‌گیرند، اساس الزام‌های

اخلاقی می‌شمارند (برگسن، ۱۳۵۸، ص ۶۵) بعضی دیگر وجدان اخلاقی انسان‌ها را علت التزام به ارزش‌های اخلاقی تلقی می‌نمایند (روسو، ۱۳۶۰، ص ۲۰۱) برخی نیز عقل را منبع الزام در گستره اخلاق دانسته‌اند (جسر، ۱۹۶۹م، ص ۱۰۴). واقعیت این است که فطرت، عقل، وجدان و بایدهای اخلاقی در تعالیم الهی ما را به التزام در برابر ارزش‌های اخلاقی رهنمون می‌شوند.

لذا کاربست برخی الزام‌های اخلاقی در مناسبات خانوادگی و نهادینه شدن آن‌ها می‌تواند به عنوان بستر شناسایی حریم خصوصی خانوادگی در حقوق مورد توجه قرار گیرد. توجه به گذر الزام‌های اخلاقی در مناسبات خانوادگی به قرارداد اجتماعی، شناخت مبنای حقوقی حق حریم خصوصی را به دست می‌دهد.

۳- نسبت بین حریم خصوصی و اصول حاکم بر روابط اعضای خانواده

محدوده حریم خصوصی اعضای خانواده باید با اصول دیگر حاکم بر روابط اعضای خانواده همخوانی داشته باشد؛ همان‌گونه که تربیت صحیح کودک اولین و مهم‌ترین وظیفه پدر و مادر است (نهج‌البلاغه، خطبه ۳۹۹). قرآن کریم پدر را مسؤول نجات خود، فرزندان و خانواده‌اش از آتش جهنم می‌داند؛ بنابراین نمی‌توان به بهانه حریم خصوصی از ورود پدر به فضای ارتباط کودک و نوجوان با دیگران که به قصد آگاهی از عدم مفسده انگیز بودن آن صورت می‌پذیرد، جلوگیری کرد. زیرا حریم خصوصی کودک تنها در چارچوب رعایت اصل تعلیم و تربیت قابل شناسایی است.^۲ همچنین قرآن کریم مرد را به عنوان سرپرست و مدیر اجرایی مکلف کرده تا مسؤولیت اجتماعی و اقتصادی خانواده را بر عهده بگیرد،^۳ و به نمایندگی از ناحیه خانواده در جامعه حضور یافته، در مقابل عملکرد خانواده پاسخگو باشد. از این نقش مهم می‌توان با عنوان اصل مدیریت خانواده یاد نمود. زیرا مرد با این مسؤولیت در جهت حفظ عزت، کرامت و سعادت خانواده و تحقق

۱- قُوا أَنْفُسَكُمْ وَأَهْلِيكُمْ نَارًا (تحریم، ۶).

۲- برای اطلاعات بیشتر بنگرید به: اسدی، ۱۳۸۸، ش ۵۰، ص ۲۷-۴۵.

۳- الرَّجَالُ قَوَّامُونَ عَلَى النِّسَاءِ بِمَا فَضَّلَ اللَّهُ بَعْضَهُمْ عَلَى بَعْضٍ وَبِمَا أَنْفَقُوا مِنْ أَمْوَالِهِمْ ... (نساء، ۳۴).

اهداف آن برنامه‌ریزی می‌نماید، کانون خانواده را در مقابل دشواری‌ها مورد حمایت قرار می‌دهد و امنیت، رفاه و آرامش را برای خانواده به ارمغان می‌آورد. این مهم میسر نخواهد بود مگر با پذیرش مدیریت مرد در خانواده، بنابراین هیچ یک از اعضای خانواده نمی‌تواند به بهانه حریم خصوصی نظم حاکم بر خانواده را نادیده بگیرد. البته مرد نیز نمی‌تواند با سوءاستفاده از حق مدیریت بر خانواده به حریم خصوصی اعضای خانواده که در حیطه اعمال مدیریت خانواده قرار نمی‌گیرد، وارد شود برای نمونه، اصرار بر اطلاعاتی و افشای دارایی زوجه که از طریق فعالیت اقتصادی مستقل برای او حاصل شده است، ورود به حریم خصوصی اطلاعات اوست که قواعد اخلاقی و حقوقی آن را بر نمی‌تابد.

به هر حال حریم خصوصی اعضای خانواده در چارچوب اصول حاکم بر روابط اعضا چون اصل تحکیم خانواده، اصل مودت و رحمت، اصل مصلحت، اصل تعلیم و تربیت، اصل مدیریت خانواده، اصل کرامت، اصل عفاف، اصل اطاعت از والدین و اصل احترام به والدین، قابل شناسایی است. لذا تنها در صورتی که حریم خصوصی در ارتباط با اصول دیگر در آن مورد توجه قرار گیرد سعادت و رستگاری اعضای خانواده ممکن و میسر خواهد بود.

۴- ادله حریم خصوصی در مناسبات خانوادگی

ادله حریم خصوصی در مناسبات خانوادگی را می‌توان به دو دسته تقسیم نمود:

دسته نخست - ادله عام حریم خصوصی در تعالیم اخلاقی و حقوقی اسلام
الف - ادله حریم خصوصی در قرآن کریم: آیه ۱۱ سوره حجرات^۱ بر منع تجسس در امور و احوال دیگران دلالت دارد. این منع از تجسس با شمول خود شامل همه مصادیق حریم خصوصی می‌شود که از آن جمله حریم خصوصی در

۱- يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا اجْتَنِبُوا كَثِيرًا مِّنَ الظَّنِّ إِنَّ بَعْضَ الظَّنِّ إِثْمٌ وَلَا تَجَسَّسُوا وَلَا يَغْتَبَ بَعْضُكُم بَعْضًا.

مناسبات خانوادگی است. لذا تجسس اعضای خانواده در حریم خصوصی دیگر اعضای خانواده به حکم تکلیفی، حرام و مایه نکوهش شدید اخلاقی است. آیه شریفه همچنین بر منع از سوءظن که در حقیقت زمینه و مقدمات تجسس است، دلالت دارد. گمان بد و سوءظن به دیگران موجب تحریک حس کنجکاوی و مقدمه تجسس به شمار می‌آید. چنان که سوءظن زوج به زوجه یا زوجه به زوج منشأ ورود هر یک در حریم خصوصی دیگری می‌گردد و چه بسا همین سوءظن و ورود به حریم خصوصی به فروپاشی نهاد خانواده بینجامد.

آیه شریفه همچنین بر منع از غیبت، و در حقیقت منع از بیان عیب‌هایی دلالت می‌کند که در دیگری هست و او از بیان آن‌ها کراهت دارد. در مناسبات خانوادگی معمولاً اعضای خانواده از عیب‌های یکدیگر آگاهی دارند و نقل آن را برای دیگران نمی‌پسندند. لذا منع از غیبت را می‌توان از ادله شناسایی حریم خصوصی در مناسبات خانوادگی به شمار آورد. تشبیه غیبت کردن به خوردن گوشت برادر مؤمن در قرآن کریم در حقیقت از عمق زشتی و پلیدی ورود به حریم خصوصی شخصیت در آموزه‌ها و تعالیم اسلامی حکایت دارد.

- آیه ۲۷ و ۲۸ سوره نور می‌فرماید: «ای اهل ایمان هرگز به خانه‌ای غیر از خانه خودتان وارد نشوید مگر آن‌که با اهل آن خانه انس گیرید و [چون رخصت یافتید داخل شوید]، به اهل آن خانه سلام کنید و این برای شما بهتر است که متذکر شوید و اگر در خانه کسی را نیافتید وارد خانه نشوید، تا به شما اجازه داده شود و اگر گفتند برگردید، برگردید که این برای پاکی شما بهتر است و خدا به هر چه می‌کنید، داناست»^۱.

آیه شریفه بر شناسایی خانه و خانواده به عنوان حریم خصوصی دلالت دارد. کلمه «تَسْتَأْنِسُوا» از ماده انس و باب استفعال است. مفسران در معنای آن دو وجه

۱- يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا لَا تَدْخُلُوا بُيُوتًا غَيْرَ بُيُوتِكُمْ حَتَّى تَسْتَأْنِسُوا وَتُسَلِّمُوا عَلَى أَهْلِهَا ذَلِكَ خَيْرٌ لَكُمْ لَعَلَّكُمْ تَذَكَّرُونَ * فَإِنْ لَمْ تَجِدُوا فِيهَا أَحَدًا فَلَا تَدْخُلُوهَا حَتَّى يُؤْذَنَ لَكُمْ وَإِنْ قِيلَ لَكُمْ ارْجِعُوا هُوَ أَزكى لَكُمْ وَاللَّهُ بِمَا تَعْمَلُونَ عَلِيمٌ.

را مطرح نموده‌اند. نخست این‌که «استیناس» مقابل «استیحاش» است؛ زیرا کسی که در خانه دیگری را می‌زند، نمی‌داند که به او اجازه خواهند داد یا نه. لذا هراسناک است که به او اذن ورود داده نشود وقتی به او اجازه ورود داده می‌شود، آرام می‌گیرد. بنابراین معنای آیه این است که (داخل نشوید) تا وقتی که به شما اجازه داده شود پس در آیه، استیناس به معنای «اذن گرفتن» بکار رفته است.

دوم این‌که استیناس از «آنس الشیء» گرفته شده، یعنی آن را آشکارا دید. پس معنای آیه این است که به این مکان‌ها داخل نشوید تا وقتی که خوب بدانید و حقیقت مطلب برای شما کشف شود که آیا ورود شما خواسته شده است یا خیر؟ ابو ایوب انصاری می‌گوید: به رسول خدا عرض کردم «استیناس» چیست؟ فرمود: هنگامی که انسان می‌خواهد به خانه‌ای وارد شود به ذکر خدا مشغول می‌شود، صدایش را به سبحان الله و حمد و تکبیر بلند می‌کند و سرفه‌ای می‌کند تا به این روش از اهل خانه اذن بگیرد، و معنای تسلیم آن است که سه مرتبه بگوید: «السلام علیکم أَدْخُلُ»؛ «سلام علیکم آیا اجازه هست وارد شوم؟» اگر اجازه دادند داخل شود و اگر نه، برگردد.

«ذَکَمَ خَیْرَکُمْ» یعنی این اجازه گرفتن و سلام دادن از تحیت دوران جاهلیت بهتر است. چون آنان هر گاه به هم می‌رسیدند می‌گفتند: «حَیِّتُمْ صَبَاحاً وَ مَسَاءً»: «زنده باشید صبح و شب» و همچنین از دخول بدون اذن بهتر است (طبرسی، ۱۴۲۳ هـ ج ۲، ص ۲۱۲). ملاک حکم مذکور در مناسبات خانوادگی، چنانچه هر یک از اعضای خانواده دارای اتاق اختصاصی یا فضای اختصاصی باشد، قابل تعمیم است؛ یعنی ورود دیگر اعضا باید با سلام و آنس همراه باشد.

- آیه ۳۰ و ۳۱ سوره نور می‌فرماید: «ای رسول به مردان مؤمن بگو تا چشم‌ها (را از نگاه ناروا) بپوشانند... و به زنان مؤمن بگو تا چشم‌ها را (از نگاه ناروا) بپوشانند». برخی قسمت‌های بدن و زیبایی آن از حریم خصوصی به شمار می‌آید که ورود دیگران در آن با نظر و نگاه مورد نهی شارع قرار گرفته است. آیه

شریفه در مقام تشریح حریم خصوصی در مناسبات افراد نامحرم است، معالوصف در مناسبات و روابط میان اعضای خانواده به غیر از مناسبات زوج و زوجه، نگاه برادر به برخی از مواضع بدن خواهر و نگاه خواهر به برخی از مواضع بدن برادر بنا به حکم آیه شریفه ممنوع می‌باشد.

- آیه ۱۹ سوره نور می‌فرماید: «آنان که دوست دارند در میان اهل ایمان کار منکری را اشاعه دهند، آن‌ها را در دنیا و آخرت عذاب دردناک خواهد بود و خدا (فتنه‌گری و دروغشان را) می‌داند و شما نمی‌دانید». آیه شریفه مسلمانان را از اشاعه فحشا در بین دیگران بر حذر می‌دارد. بنابراین اگر عضوی از اعضای خانواده بر ارتکاب گناه از ناحیه عضو دیگر اطلاع پیدا کند، نباید آنرا افشاء کند زیرا افشای آن از مصادیق اشاعه فحشا و ورود در حریم خصوصی دیگران است و موجب عذاب دنیوی و اخروی خواهد بود.

ب - ادله حریم خصوصی در روایات: از نبی اکرم (ﷺ) در زمینه احترام به حریم خصوصی، آموزه‌های متنوعی بیان شده است از جمله در زمینه ممنوعیت تجسس و حریم خصوصی اطلاعات و شخصیت فرموده است: «از گمان و ظن پرهیزید، چرا که گمان بد، سخن را به دروغ می‌کشاند، از تجسس و جستجو در امر دیگران پرهیز کنید» (مجلسی، ۱۴۰۳هـ ج ۲، ص ۱۹۵)؛ «ای گروهی که به زبان اسلام آورده‌اید و ایمان در قلب شما جای نگرفته است، از مسلمانان غیبت نکنید و در جستجوی عیب‌های آن‌ها نباشید؛ زیرا هر کس در عیب جویی آنان باشد خداوند در جستجوی عیوب او خواهد بود و آن که خدا با او چنین کند، رسوایش خواهد ساخت، هر چند درون خانه‌اش باشد» (اربیلی، ۱۴۱۱هـ ص ۷۷)؛ «من مأمور نشده‌ام قلوب مردم را بشکافم و از درون آن‌ها با خیر گردم» (نهج الفصاحه، ۱۳۵۶، ص ۱۹۴)؛ «هر کس در راه جستجوی عیوب و کشف لغزش‌های برادرش گام بردارد، پای در آتش دوزخ نهاده است و خداوند عیوب او را بر همگان آشکار خواهد کرد» (حرعاملی، ۱۳۹۱هـ ج ۱، ص ۲۹۴). امام صادق (ع) نیز فرموده است: «از دین مردم تفتیش مکن که بدون دوست می‌مانی» (کلینی، ۱۳۶۵، ج ۲، ص ۶۵۲)؛ پیامبر اکرم (ﷺ) در

زمینه شناسایی حریم خصوصی منزل در قضیه ثمره بن جندب و ممنوعیت ورود به منازل بدون استیذان صاحب آن به قلع نخل او در منزل مرد انصاری حکم کرد و فرمود: «لاضرر و لا ضرر فی الاسلام» (حرعاملی، ۱۳۹۱ هـ ج ۱۲، ص ۳۶۴)؛ امام صادق (ع) در زمینه ممنوعیت ورود به حریم خصوصی با نگاه و نظر فرموده است: «همانا هر کس بر خانه همسایه خویش دسترسی داشته باشد و به عورت مرد منزل یا موی زن خانه یا قسمتی از بدن زن نگاه کند، بر خداست که او را با منافقانی که در دنیا در پی نظاره بر بدن زنان بوده‌اند، داخل جهنم نماید و از دنیا نمی‌رود مگر آن‌که خداوند وی را در میان مردم ضایع گرداند و در روز قیامت نیز زشتی‌های او را بر مردمان آشکار می‌نماید» (مامقانی، ۱۳۴۴ هـ ص ۵۰۷). این روایت به روشنی بر گناه‌انگاری نظر به خانه دیگری و نگاه به عورت نامحرم و شناسایی حق حریم خصوصی منزل و حریم خصوصی جسمانی دلالت دارد. همچنین رسول اکرم (ص) در زمینه ممنوعیت استراق سمع فرمودند: «هر کس که به مکالمات دیگران در حالی که راضی نیستند، گوش دهد روز قیامت در گوش وی سرب گداخته ریخته می‌شود» (حرعاملی، ۱۳۹۱ هـ ج ۱۲، ص ۲۲۱) و در زمینه ممنوعیت سوءظن فرمودند: «همانا خداوند متعال جان و مال مسلمان را محترم شمرده و از سوءظن به او منع کرده است» (مجلسی، ۱۴۰۳ هـ ج ۷۲، ص ۲۰۱)؛ از امام علی (ع) نیز نقل شده است که فرمود: «امر برادر (دینی) خود را بر شکل احسن آن حمل کن، مگر آن که خلافش بر تو ثابت شود. بر سخن بدی که بر زبان برادرت جاری شده و تو می‌توانی محملی برای حمل آن به خیر بیابی، ظن سوء مبر» (مجلسی، ۱۴۰۳ هـ ج ۷۲، ص ۲۰۰). نهی از سوءظن و دعوت به حسن ظن در حقیقت پیشگیری از تجاوز به حریم خصوصی اشخاص است. و نیز در زمینه ممنوعیت نیمه، افشا و هتک سری که دارنده آن افشای آن را برای دیگران نمی‌پسندد. در ممنوعیت غیبت، روایات فراوانی از امامان معصوم علیهم‌السلام نقل شده است و از پیامبر اکرم (ص) نقل شده است که در وصیت به ابوزر فرمود: «ای اباذر، از غیبت بر حذر باش که همانا غیبت شدیدتر از زناست؛ زیرا غیبت بخشیده

نمی‌شود مگر آن‌که کسی که از او غیبت شده ببخشد. اباندر می‌گوید پرسیدم: ای پیامبر (ﷺ)، غیبت چیست؟ پاسخ دادند: این‌که پشت سر برادرت حرفی بزنی که او خوشش نمی‌آید. گفتم حتی اگر آن حرف حقیقت داشته باشد؟ فرمودند: بدان که اگر شخصی را به گونه‌ای یاد کنی که در خصوص او صدق می‌کند مرتکب غیبت شده‌ای، اما اگر آنچه گفته‌ای در خصوص او صادق نباشد مرتکب بهتان شده‌ای» (حر عاملی، ۱۳۹۱ هـ ج ۱، ص ۵۵۹). نهی از غیبت، در واقع ایجاد مصونیت لازم برای حریم خصوصی شخصیت افراد است و روایاتی که از سب، هجو، قذف منع کرده‌اند نیز برای حفظ حرمت انسان است. چنان‌که دشنام دادن مؤمن، فسق به شمار آمده است (همان‌جا). همچنین روایات متضمن ممنوعیت اشاعه فحشا و هتک ستر بر شناسایی حریم خصوصی دلالت دارد چنان‌که پیامبر گرامی اسلام فرمود: همانا کسی که اشاعه فحشا می‌کند، همانند کسی است که آن را به وجود آورده است» (موسوی خمینی، ۱۳۶۸، ص ۲۹۴).

برخی از مصادیق حریم خصوصی در آموزه‌های اخلاقی اسلام از چنان اهمیتی برخوردار است که حتی با رضایت دارنده حریم خصوصی نمی‌توان به آن وارد شد زیرا اشاعه فحشا به شمار می‌آید و با اصل کرامت انسانی سازگاری ندارد. لذا آموزه‌های فراوانی در زمینه وجوب ستر عیب‌ها و لغزش‌های خود از دیگران و همچنین وجوب ستر عیب‌ها و لغزش‌های دیگران دلالت دارد. چنان‌که از امام صادق (ع) نقل شده است که فرمود: «هر کس از گناه مؤمنی اطلاع یابد و آن را افشا کند و آن را مستور نکند و از خداوند برای او آمرزش نخواهد، مجازاتی همانند مجازات گناهکار برای او ثبت خواهد شد؛ ضمن این‌که به مجازات افشای سر نیز خواهد رسید» (مفید، ۱۴۰۴ هـ ص ۳۴).

از نبی اکرم (ﷺ) نقل شده است که آن حضرت فرمود: «هر کس عیب دیگری را بیوشاند، مانند کسی است که زنده به گوری را نجات داده باشد» (سجستانی، ۱۴۱۰ هـ ج ۲، ص ۴۵۴). امام علی (ع) در نامه خود به مالک اشتر به ضرورت ستر عیوب شهروندان اصرار می‌ورزند (نهج‌البلاغه، ص ۹۷۷). با امعان نظر در روایات

مذکور و روایات فراوان دیگر درمی‌یابیم که روایات از تواتر معنوی در اعتبار حق حریم خصوصی برخوردارند و شارع در برخی از این روایات با لسان نهی و الزام به ترک و در بعضی دیگر با ادبیات اثباتی و ارشادی بر رعایت حریم خصوصی تأکید ورزیده است.

چنان که اکثر مدارک قاعده ستر با ساختار اثباتی و ارشادی بر رعایت حریم خصوصی تأکید دارند. این روایات بر شناسایی حریم خصوصی به صورت عام دلالت دارند؛ ولی با احراز ملاک، بر بسیاری از مصادیق حریم خصوصی در مناسبات خانوادگی نیز قابل انطباق می‌باشند.

ج - فطرت و حریم خصوصی: آدمی در آموزه‌های قرآنی در آفرینش خویش از گوهر کرامت برخوردار است^۱ و باید از این کرامت آفرینشی و ذاتی خود و دیگران پاسداری نماید. تعالیم اخلاقی و حقوقی دین با عنایت به کرامت ذاتی انسان، حقوقی را برای او به رسمیت شناخته‌اند. از جمله این حقوق، حق حریم خصوصی است. شناسایی حریم خصوصی یکی از روش‌های پاسداری و حفاظت از کرامت ذاتی انسان است. حکم حرمت هتک ستر، غیبت، هجو، قذف، افشای سر و مانند آن در راستای حفظ کرامت انسانی پیش‌بینی و جعل شده است. انسان‌شناسی اسلامی فطرت و آفرینش ویژه آدمی ایجاب می‌کند که او از حریم خصوصی بهره‌مند باشد. بدین جهت حریم خصوصی را می‌توان از حقوق اساسی بشر به شمار آورد که هدف آن، حمایت از شأن و کرامت انسان است.

د - اصل عدم ولایت انسانی بر انسان دیگر و شناسایی حریم خصوصی: وجوب حفظ اعراض مسلمین و اسرارشان مطابق اصل عدم ولایت انسانی بر انسان دیگر است. یعنی قاعده این است که هیچ کس بر دیگری ولایت و سلطه نداشته باشد. در حالی که زیر نظر گرفتن افراد و جستجو کردن درباره آن‌ها و افشای عیوب و اسرار آنان نوعی تصرف درباره آن‌ها به شمار می‌آید. همچنین

۱- و لَقَدْ كَرَّمْنَا بَنِي آدَمَ (اسراء، ۷۰).

اصل بر عدم جواز ورود و مداخله در شؤون دیگری است (منتظری، ۱۴۱۱هـ.ج، ص ۵۳۹). بنابراین از مهم‌ترین نتایج اصل عدم ولایت انسانی بر انسان دیگر و اصل عدم جواز ورود به شؤون دیگری، وجوب حفظ حرمت‌های مسلمین یعنی حریم خصوصی آنهاست.

هـ- دلیل عقل و حریم خصوصی: عقل، تجاوز به حریم خصوصی اشخاص و افشای اطلاعات و عیوب آنها را ظلم و قبیح می‌داند. به استناد قاعده ملازمه هر آنچه را که عقل ظلم و قبیح می‌داند شرع نیز آن را قبیح و حرام می‌شمرد. بنابراین شرع تجاوز به حریم خصوصی اشخاص و افشای اطلاعات و عیوب آنها را قبیح و حرام می‌شمرد.

مرحوم شیخ انصاری در این زمینه می‌نویسد: «چگونه ممکن است عقلاً و شرعاً آنچه از میان رفتن ارزش مؤمن و از چشم مردم افتادن او می‌شود، اشکالی نداشته باشد» (انصاری، ۱۴۲۸هـ.ج، ص ۳۴۵). بدون تردید عقلاً و نقلاً، پخش و افشای آنچه که سبب خواری مؤمنان و از دست رفتن حیثیت اجتماعی ایشان می‌شود حرام است.

و- اجماع و حریم خصوصی: برخی فقیهان بر لزوم رعایت برخی مصادیق حریم خصوصی اجماع دارند چنانچه امام خمینی (ره) حرمت غیبت را فی الجمله اجماعی دانسته‌اند (موسوی خمینی، ۱۳۷۱، ص ۳۰۳). همچنین با استقراء در آرای فقیهان در زمینه حرمت نظاره بر منازل، افشای اسرار و عیوب می‌توان به اجماع آنان در وجوب رعایت برخی مصادیق حریم خصوصی فی الجمله اذعان نمود.

دسته دوم - ادله اختصاصی حریم خصوصی در مناسبات خانوادگی در تعالیم اخلاقی و حقوقی اسلام آیات و روایاتی را می‌یابیم که بر حریم خصوصی در مناسبات اعضای خانواده دلالت دارند که به برخی از آنها اشاره می‌شود:

الف - حریم خصوصی جنسی: خداوند متعال در آیه ۵۸ سوره نور دستور

می‌دهد که غلامان و کودکان نابالغ شما در شبانه روز سه وقت باید با اجازه قبلی به اتاق شما وارد شوند: قبل از نماز صبح، و نیمه روز که جامه‌های خود را برای استراحت از تن بیرون آورده‌اید و پس از نماز عشا که برای خواب مهیا شده‌اید. این سه وقت برای شما به منزله عورت و سر و حریم خصوصی است. غلامان و کودکان نابالغ در این اوقات که اغلب نیمه عریان و گاهی عریان هستند، نباید سرزده وارد اتاق خواب شما شوند.

صاحب جواهر به نقل از مجمع‌البیان در تفسیر آیه مزبور می‌نویسد که لزوم اذن در اوقات سه گانه اختصاص به اطفال دارد؛ لذا به مجرد این‌که طفل از طفولیت خارج گردد و بالغ شود، باید در تمامی اوقات مانند افراد بزرگسال اذن بگیرد و لزوم اذن در تمامی اوقات از اموری است که مردم از آن غفلت دارند و در نزد آنان مانند شریعت منسوخ است (نجفی، ۱۳۹۴ هـ ج ۲۶، ص ۲۴).

صاحب جواهر الکلام به وجوب استیذان تصریح نمود، وی معتقد است آیه مورد بحث بر ایجاب دلالت دارد و نیز از اطلاق نهی در آیه ۲۷ سوره نور که می‌فرماید: «ای کسانی که ایمان آورده‌اید در خانه‌هایی غیر از خانه خود وارد نشوید تا اجازه بگیرید و بر اهل آن خانه سلام کنید» می‌توان وجوب استیذان را استظهار نمود. علاوه بر آن، روایت صحیح ابن قیس از امام صادق (ع) در ذیل آیه اخیر آمده است که حضرت فرمود: «هر کدام از شما که به سن بلوغ رسیده باشد، نباید بر مادر، خواهر، دخترش و غیر ایشان جز با اذن وارد شود». همچنین خیر جراح مدائنی از امام صادق (ع) و روایت صحیح ابو ایوب حزار بر وجوب اذن برای ورود به حریم خصوصی اعضای خانواده دلالت دارند. سؤالات طرح شده در روایت مذکور بیانگر این مطلب است که سائل از وجوب اذن سؤال کرده است که امام بدان پاسخ داده است نه جواز آن. در مجمع‌البیان در حدیثی نقل است که مردی از رسول خدا (ص) پرسید: آیا ورود به مادرم نیاز به اذن دارد؟ حضرت فرمود: بله، عرض کرد: مادرم خادمی جز من ندارد، آیا برای هر ورود بر او نیاز به اذن است؟ فرمود: آیا میل داری او را لخت و برهنه ببینی؟ اظهار

داشت: خیر؛ حضرت فرمود: پس برای ورود به حریم او اذن بخواه (نجفی، ۱۳۹۴هـ ج ۲۶، ص ۲۴).

در روایات نیز به رعایت حریم خصوصی از ناحیه زوج و زوجه و دیگر اعضا تأکید شده است. چنان که رسول اکرم (ﷺ) می‌فرماید: «به خدا سوگند اگر مردی با همسر خود بیامیزد و در اطاق، کودک بیداری آن دو را در حال آمیزش ببیند و سخنان آن‌ها و همچنین صدای تنفسشان را بشنود، آن کودک هرگز رستگار نخواهد شد، اگر دختر باشد یا پسر سرانجام به زنا کاری آلوده می‌شود» (حرعاملی، ۱۳۷۲، ج ۵، ص ۱۶). همچنین از امام صادق (ع) نقل شده است که فرمودند: «موقعی که در اطاق، کودکی حضور دارد، مردان با زنان یا کنیزان خود نیامیزند، زیرا وی چنان درک می‌کند که قادر است به خوبی برای دیگران توصیف نماید» (همو، ص ۱۶).

با تأمل در این روایات در می‌یابیم که حریم خصوصی جنسی پدر و مادر در محیط خانواده برای تربیت صحیح کودک است؛ یعنی والدین مکلفند شرایط پنهان ماندن غریزه جنسی اطفال و کودکان را مهیا کنند و آن‌ها را از فضای محرک و مهیج نیروی شهوت جنسی بر کنار نگاه دارند. در تعالیم اخلاقی اسلام، حریم خصوصی جنسی در راستای اصل عفاف و اصل تعلیم و تربیت حاکم بر روابط اعضای خانواده مورد شناسایی قرار گرفته است.

بدیهی است اگر حریم خصوصی جنسی در محیط خانواده رعایت نشود کودک به بلوغ زودرس دچار می‌شود که عوارض نا مطلوبی را برای جسم و روح او به همراه خواهد داشت. انحراف جنسی، واپس زدگی تمایلات و بی بند و باری جنسی پس از بلوغ، از جمله آثار منفی ناشی از عدم رعایت حریم خصوصی جنسی به شمار می‌آید. بدین جهت اسلام در برنامه‌های تربیتی خود بر حریم خصوصی بستر اعضای خانواده تأکید می‌ورزد چنان که رسول اکرم (ﷺ) در این زمینه می‌فرماید: «بستر خواب پسر بچه با پسر بچه و پسر بچه با دختر بچه و دختر بچه با دختر بچه در سن ده سالگی باید از هم جدا شود» (همو، ۱۳۹۱هـ ج ۵، ص ۲۸) و

همچنین امام باقر (ع) می‌فرماید: «باید بستر خواب پسر بچه ده ساله را از زن‌ها جدا کنید» (طبرسی، ۱۳۷۲، ص ۲۲۳).

از نبی اکرم (ص) منقول است که فرمود: «زمانی که فرزندان شما هفت ساله شدند بستر خوابشان را از یکدیگر جدا کنید» (مجلسی، ۱۴۰۳ هـ ج ۳، ص ۱۱۴). در حدیث دیگری آمده است که بستر خواب کودکان در شش سالگی از هم جدا می‌شود (طبرسی، ۱۳۷۲، ص ۲۲۳). در روایت از موسی بن جعفر (ع) نقل شده است که فرمود: «در هفت سالگی فرزندان خود را به نماز و دارید و در ده سالگی بستر خواب آن‌ها را از یکدیگر جدا کنید» (نوری طبرسی، ۱۴۰۸ هـ ج ۲، ص ۵۵۸). فراوانی روایات به روشنی بر اهمیت حریم خصوصی جنسی در روابط اعضای خانواده در تعلیمات اخلاقی و تربیتی اسلام حکایت می‌نماید.

ب - حریم خصوصی شخصیت: در آموزه‌های اخلاقی به تکریم اولاد سفارش شده است؛ چنان که رسول اکرم (ص) فرمود: «فرزندان خود را محترم بدارید و آنان را با آداب خوب و صفات پسندیده پرورش دهید» (همو، ص ۲۲۵). احترام و تکریم کودک به جهت شناسایی شخصیت او از ناحیه پدر و مادر است. تحقیر و بی‌احترامی به کودک و نوجوان و به رخ کشیدن عیوب وی در نزد دیگران در حالی که وی آن‌ها را مخفی نگه می‌داشته و برای خود حریم خصوصی قائل بوده است، موجب جریحه دار شدن عواطف و ناکامی در رشد و ستیزه جویی و ناسازگاری در مناسبات او با دیگر اعضای خانواده می‌شود. لذا رعایت حریم خصوصی شخصیت کودک در راستای تربیت او باید مورد توجه قرار گیرد. آیه ۱۸۷ سوره بقره نیز بر پوشش عیوب زن و مرد از یکدیگر دلالت دارد.

زوج بر اساس این آیه لباسی است که نقص‌ها و عیوب پنهان زوجه را پنهان تر و عیوب آشکار او را پنهان می‌کند و از حریم خصوصی شخصیت او نگهداری و حفاظت می‌کند. همچنین زوجه لباسی است که عیوب آشکار زوج را پنهان و عیوب پنهان او را پنهان تر می‌کند و از حریم خصوصی شخصیت او حفاظت می‌کند. ستر و لباس بودن زن و شوهر از عیوب یکدیگر از مصادیق معاشرت به معروف

(اصل معروف) به شمار می‌آید.^۱

ج - حریم خصوصی جسمانی: عورت در جسم انسانی و وجوب ستر و عدم جواز رویت آن از ناحیه اعضای خانواده در آموزه‌های فقهی بر شناسایی حریم خصوصی جسمانی حکایت دارد. مصادیق دیگر حریم خصوصی در روابط اعضای خانواده نیز از پشتوانه لازم در تعالیم اخلاقی و احکام شرعی برخوردار است که تبیین تفصیلی هر یک نوشتار دیگری را ایجاب می‌نماید.

مبحث چهارم - ملاک جواز ورود در حریم خصوصی

شناسایی حریم خصوصی نباید این توهم را ایجاد کند که به هیچ وجه نمی‌توان به حریم خصوصی وارد شد. در حقوق موضوعه تشخیص موارد مداخله و ورود به حریم خصوصی به عهده مقام قضایی سپرده شده است؛ چنان که ماده ۹۶ آیین دادرسی کیفری با التفات به این اصل هر گونه تفتیش و بازرسی از منازل و اماکن را در صورتی جایز دانسته است که «ظن قوی به کشف متهم یا اسباب یا آلات و دلایل جرم» وجود داشته باشد. در فقه امامیه نیز علی‌رغم اهمیت حکم حرمت غیبت، در برخی موارد ورود به حریم خصوصی شخصیت با غیبت جایز دانسته شده است. شیخ انصاری در زمینه ملاک جواز غیبت می‌نویسد: «ملاک و ضابطه در تشخیص جواز غیبت، وجود مصلحت برتر از مفسده هتک حرمت مؤمن است و تشخیص این مصلحت و مفسده در موارد مختلف، متفاوت است» (انصاری، ۱۴۲۸ هـ ص ۳۰۶). شیخ انصاری جرح شهود، دفع ضرر از مغتاب و از بین بردن ماده فساد را از جمله موارد جواز غیبت می‌داند (انصاری، ۱۴۲۸ هـ ص ۳۰۴). بدیهی است باید بین نحوه و مقدار مداخله و ورود در حریم خصوصی با مصلحت و ضرورت، تناسب وجود داشته باشد. در حریم خصوصی اعضای

۱- برای اطلاعات بیشتر بنگرید به: عظیم‌زاده اردبیلی، ۱۳۸۷، ش ۴۸، ص ۲۷۵؛ اکبری‌راد و ملک‌زاده، ۱۳۸۸، ش ۵۱، ص ۱۵۷.

خانواده نحوه و مقدار ورود باید با عنایت به اصول حاکم بر روابط اعضای خانواده مانند اصل مدیریت، اصل عفاف، اصل تعلیم و تربیت و اصل معروف صورت پذیرد.

مبحث پنجم - حریم خصوصی در حقوق ایران

قانون اساسی جمهوری اسلامی در اصل ۲۲ حیثیت، جان، مال، حقوق، مسکن و شغل اشخاص را از تعرض مصون دانسته است که از جمله حقوق مصون از تعرض، حق حریم خصوصی است. اصل ۲۵ نیز بازرسی و نرساندن نامه‌ها، ضبط و فاش کردن مکالمات تلفنی، افشای مخابرات تلگرافی و تلکسی، سانسور، عدم مخابره و نرساندن آن‌ها، استراق سمع و هرگونه تجسس را ممنوع اعلام نموده است که با احراز مفهوم «تجسس» می‌توان مصادیق فراوانی از نقض حریم خصوصی را تجسس به شمار آورد. مواد ۲۳، ۲۷، ۴۳، ۱۰۴ از جمله مواد قانون آیین دادرسی کیفری در زمینه شناسایی حریم خصوصی است. قانون مجازات اسلامی، در مواد ۵۷۰، ۵۷۲-۵۷۵، ۵۸۰، ۵۸۲، ۶۰۴، ۶۹۱-۶۹۲، ۶۹۴، ۶۴۸ حریم خصوصی را مورد حمایت قرار داده است. بنابراین، حمایت از حریم خصوصی از جمله قواعد حقوقی پذیرفته شده در حقوق ایران است. اما شناسایی حقوقی مصادیق گوناگون حریم خصوصی در مناسبات و روابط اعضای خانواده نیازمند گذر بخشی آن از آموزه‌های اخلاقی به الزامات حقوقی است که باید با دقت و ظرافت متناسب با نهاد خانواده و استواری آن صورت پذیرد.

مبحث ششم - ضمانت اجرای حریم خصوصی در مناسبات

اعضای خانواده

چنان که در مباحث پیشین یادآور شدیم، بیش‌تر آموزه‌ها در تعالیم اسلامی برای شناسایی حریم خصوصی در روابط اعضای خانواده آموزه‌های اخلاقی هستند. لذا ضمانت اجرایی غالب موارد آن ضمانت معنوی پاداش و کیفر دنیوی و

اخروی است. چنان که امام صادق (ع) در زمینه پاداش دنیوی و اخروی کسی که حرمت حریم خصوصی دیگری را رعایت نماید، فرمود: «هر کس عیوب مؤمنی را بپوشاند، خداوند هفتاد عیب از عیوب دنیایی و اخروی وی را خواهد پوشانید» (کلینی، ۱۳۶۵، ج ۲، ص ۲۰۰).

همچنین در زمینه کیفر تجاوز به حریم خصوصی رسول اکرم (ص) فرموده است: «هر کس در راه جستجوی عیوب و کشف لغزش‌های برادرش گام نهد، پای در آتش دوزخ گذارده است و خداوند عیوب او را بر همگان آشکارا خواهد کرد» (صدوق، ۱۳۶۸ هـ، ص ۲۸۸).

در حقیقت انسانی که به حریم خصوصی دیگران احترام می‌گذارد، در این دنیا با تحصیل کمالات روحی و معنوی به پاداش رفتار خود دست می‌یابد و در صورت تجاوز به حریم خصوصی دیگران، با سقوط اخلاقی به مجازات اعمال خود خواهد رسید، پاداش و کیفر جهان دیگر نیز با عنایت به اعمال این دنیا خواهد بود. «هَلْ يُجْزَوْنَ إِلَّا مَا كَانُوا يَعْمَلُونَ» (الاعراف، ۱۴۷)؛ یعنی عمل، خود پاداش عامل است که در روز قیامت به صورت دیگری تمثیل می‌یابد. وجدان اخلاقی تجاوز به حریم خصوصی اعضای خانواده را بر نمی‌تابد و مرتکب آن را مستوجب مذمت و تقبیح می‌داند.

لذا مهم‌ترین جلوه مسئولیت ناشی از تجاوز به حریم خصوصی اعضای خانواده مسئولیت اخلاقی است. مع الوصف چنان که تجاوز به حریم خصوصی از مصادیق گناه و اثم باشد به استناد قاعده «التعزیر لکل عمل محرم» با ضمانت اجرایی مادی تعزیر می‌توان مرتکب آن را مستوجب تعزیر و تأدیب دانست. در برخی موارد چون ورود زوج به حریم خصوصی زوجه با قذف، مستوجب کیفر حد قذف می‌باشد.

بدیهی است با ایراد خسارت معنوی از ناحیه هر یک از اعضا به عضو دیگر، او مکلف به اعاده کامل وضعیت زیان دیده به شرایط قبل از ایراد خسارت است. ولی در بسیاری از موارد خسارت معنوی بازگشت به حالت سابق غیرممکن است.

مع الوصف عذرخواهی و دیگر روش‌های اخلاقی و غیرمالی از برای خشنود سازی عضو زیان‌دیده روش‌هایی هستند که در غالب موارد خسارت معنوی اعمال آن‌ها ممکن است. در برخی موارد اعطای مال و پرداخت مبلغی به تحصیل رضایت عضو زیان‌دیده می‌انجامد.

یافته‌های پژوهش

۱- قلمرو و محدوده‌ای از عقاید، احساسات، اعمال، رفتارها و ویژگی‌های هر عضو خانواده که برای دیگر اعضا آشکار نیست یا علی‌رغم آشکار بودن رضایت به افشای آن ندارد و در برابر ورود و نظارت دیگر اعضا واکنش نشان می‌دهد، حریم خصوصی در مناسبات و روابط اعضای خانواده به شمار می‌آید.

۲- حریم خلوت، حریم جسمانی، حریم اطلاعات، حریم جنسی، حریم ارتباطات، حریم شخصیت از جمله مصادیق حریم خصوصی در روابط اعضای خانواده به شمار می‌آیند.

۳- وجدان اخلاقی، الزام ناشی از تعلیمات اخلاقی دین اسلام، از جمله مبانی حریم خصوصی در مناسبات خانوادگی بشمار می‌آید.

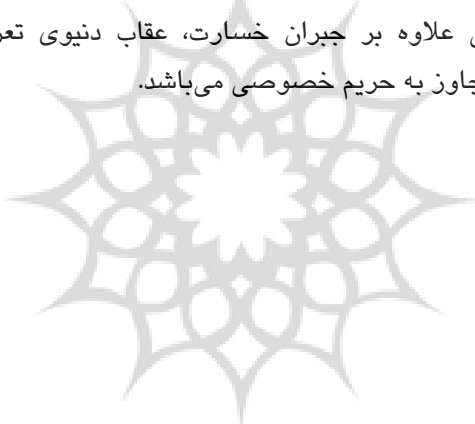
۴- قلمرو حریم خصوصی در پیوند با اصول دیگر حاکم بر روابط اعضای خانواده چون اصل تحکیم خانواده، اصل تعلیم و تربیت، اصل مدیریت خانواده، اصل عفاف، اصل اطاعت از والدین، اصل احترام به والدین، اصل کرامت باید مورد توجه قرار گیرد.

۵- آموزه‌های اخلاقی و حقوقی در قرآن کریم و روایات بر شناسایی حریم خصوصی دلالت دارند. آیات و روایات مشتمل بر ممنوعیت تجسس و تحسس و تفتیش، ممنوعیت ورود به منازل بدون استیذان، ممنوعیت استراق سمع، ممنوعیت سوءظن، ممنوعیت غیبت، سب، هجو و قذف، ممنوعیت اشاعه فحشا و هتك ستر از جمله ادله نقلی اثبات شناسایی حریم خصوصی در نظام اخلاقی و حقوقی اسلام است. فطرت و عقل نیز ما را به حریم خصوصی رهنمون می‌شوند. همچنین

فقیهان در زمینه برخی مصادیق حریم خصوصی فی الجمله اجماع نموده‌اند.
۶- آیات و روایات ضرورت استیذان برای ورود به اتاق والدین از ناحیه کودکان نابالغ در برخی اوقات و ضرورت پرهیز از آمیزش جنسی در منظر کودکان و جدا سازی بستر خواب کودکان، از شناسایی حریم خصوصی جنسی حکایت می‌نماید.

۷- ادله متضمن آموزه اخلاقی تکریم اولاد و عدم تحقیر و به رخ کشیدن عیوب آن‌ها بر رعایت حریم خصوصی شخصیت در روابط با فرزندان و هم پوشانی عیوب زوجین از ناحیه آن دو بر لزوم رعایت حریم خصوصی شخصیت در روابط اعضای خانواده دلالت دارند.

۸- ضمانت اجرای معنوی حریم خصوصی در مناسبات و روابط اعضای خانواده، پاداش دنیوی و اخروی برای رعایت‌کننده آن و ضمانت اجرای مادی حریم خصوصی علاوه بر جبران خسارت، عقاب دنیوی تعزیر و حد، عقاب اخروی برای متجاوز به حریم خصوصی می‌باشد.

پژوهشگاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی
پرتال جامع علوم انسانی

منابع و مأخذ

✓ قرآن کریم

✓ نهج البلاغه

✓ ابن بابویه، *ثواب الاعمال*، قم، منشورات شریف رضی، ۱۳۶۸، چاپ دوم

✓ اصلانی، حمیدرضا، حقوق فناوری اطلاعات، تهران، نشر میزان، ۱۳۸۴، چاپ

اول

✓ اسدی، لیلا سادات، «حریم خصوصی کودک و حق والدین بر تربیت»، تهران،

دوفصلنامه فقه و حقوق خانواده، دانشگاه امام صادق(ع)، سال چهاردهم، بهار و

تابستان ۱۳۸۸

✓ اکبری‌راد، طیبه و فهیمه ملک‌زاده، «معناشناسی معروف در قرآن و رابطه آن

با حقوق زن در خانواده»، تهران، دوفصلنامه فقه و حقوق خانواده، دانشگاه امام

صادق(ع)، سال چهاردهم، پاییز و زمستان ۱۳۸۸

✓ انصاری، باقر، *حقوق حریم خصوصی*، تهران، نشر سمت، ۱۳۸۶، چاپ اول

✓ انصاری، مرتضی، *المکاسب*، دارالکتب الاسلامیه، ۱۴۲۸هـ

✓ برگسن، هانری، *دو سرچشمه اخلاق و دین*، ترجمه حسن حبیبی، تهران،

شرکت سهامی انتشار، ۱۳۵۸

✓ جسر، ندیم، *القرآن فی التربیه الاسلامیه*، بیروت، منشورات دارالخلود،

۱۹۶۹م

✓ حر عاملی، *وسایل الشیعه*، قم، مؤسسه آل‌البیت علیهم‌السلام الاحیاء التراث

العربی، ۱۳۹۱هـ چاپ چهارم

✓ خمینی، روح‌الله، *المکاسب المحرمه*، قم، مؤسسه اسماعیلیان، ۱۳۶۸، چاپ اول

✓ دورکیم، امیل، *قواعد روش جامعه‌شناسی*، ترجمه: علی محمد کاردان، تهران،

انتشارات دانشگاه تهران، ۱۳۶۸

✓ روسو، ژان ژاک، *امیل یا آموزش و پرورش*، ترجمه: غلامحسین زیرک‌زاده،

تهران، انتشارات چهره، ۱۳۶۰

- ✓ سجستانی، ابی داود سلیمان ابن اشعث، *سنن ابی داود*، قم، دارالفکر، ۱۴۱۰هـ
- ✓ طبرسی، ابی علی فضل بن طبرسی، *تفسیر جوامع الجامع*، قم، مؤسسه النشر الاسلامی، ۱۴۲۳هـ چاپ دوم
- ✓ طبرسی، مکارم الاخلاق، قم، منشورات شریف رضی، ۱۳۷۲، چاپ سوم
- ✓ عظیم زاده اردبیلی، فائزه، «*مبانی حسن معاشرت به معروف در نظام حقوقی خانواده از منظر اسلام*»، تهران، دوفصلنامه فقه و حقوق خانواده، دانشگاه امام صادق(ع)، سال سیزدهم، بهار و تابستان ۱۳۸۷
- ✓ کاتوزیان، ناصر، *حقوق مدنی (خانواده)*، تهران، انتشارات به نشر، ۱۳۶۸، چاپ دوم
- ✓ _____ *فلسفه حقوق*، تهران، نشر به نشر، ۱۳۶۶، چاپ سوم
- ✓ کلینی، محمد بن یعقوب، *الکافی*، دارالکتب الاسلامیه، تهران، ۱۳۶۵
- ✓ مامقانی، عبدالله، *مناهج المتقین فی الفقه ائمه الحق و الیقین*، نجف، بی نا، ۱۳۴۴هـ چاپ سنگی
- ✓ مجلسی، محمد باقر، *بحار الانوار*، بیروت، دارالاحیاء التراث العربی، ۱۴۰۳هـ
- ✓ مفید، محمد، *الاختصاص*، جامعه مدرسین حوزه علمیه قم، ۱۴۰۴هـ چاپ دوم
- ✓ مقدس اردبیلی، احمد، *مجمع الفایده و البرهان*، قم، النشر الاسلامی، ۱۴۱۱هـ
- ✓ منتظری، حسینعلی، *دراسات فی ولایه الفقیه و فقه الدوله الاسلامیه*، قم، دارالفکر، ۱۴۱۱هـ چاپ اول
- ✓ موسوی خمینی، روح الله، *چهل حدیث*، مؤسسه تنظیم و نشر آثار امام خمینی، تهران، ۱۳۷۱، چاپ دوم
- ✓ نجفی، محمدحسن، *جواهر الکلام فی شرح شرایع الاسلام*، تهران، دارالکتب الاسلامیه، ۱۳۹۴هـ چاپ ششم
- ✓ نوری طبرسی، میرزا حسین، *مستدرک الوسائل الشیعه*، قم، مؤسسه آل البيت لاحیاء التراث العربی، ۱۴۰۸هـ چاپ اول
- ✓ *نهج الفصاحه*، مترجم ابوالقاسم پاینده، تهران، نشر جاویدان، ۱۳۵۶، چاپ یازدهم